

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 199 (9274) | Пятница, 1973 чылдың август 24 | 1925 чылда
государственный | Бүткүл 2 көп.

УКСААЛЫГ ХОЙ АЖЫЛДЫГ ТОКА АТТЫГ СОВХОЗТА

Тока аттыг совхоз Тываның эң-не хоочун амыл-агыларын бирээ. Ол ажил-агый бодунуң тургустанганын 40 чыл оюн ийи чыл мурнунда демдегеп эрттирген. Ол аңа хой адырлыг, механизастаттыг улуг көдээ ажил-агый бүдүрүлгези болу берген.

Совхозтуң экономиказының кол адыры — хой амылы. Оң дегем олар-белчирлеринде кодан-модан хойлар чаттыла берген чоруур.

Бо хоочун ажил-агый чери хойнуң уксаазын экинчилер таласы-биле амылды Тывага бир дугаарында эгелзэн черлерин бирээ болуп турар. Совхозтуң коданымда ам бодун дүктүг хойлар чок. Бүгү хойну

чикге-нарын дүктүг кылдыр уксаазын экинчилер. Малчынарның амыдырал-чуртталгазын экинчилериниң, оларны суурларга доктаамал чурттаарынче шилчидериниң, культурага, хой-инитиниң амылга кириштериниң, аныктары мал амылыга хаара турарының талазы-биле чугула социал-политинтиг хемчег болуп ийи элчеглиг амылды организастаарын-даа бо ажил-агыйга бир дугаарында эгелзэн.

Ол бүгүнүң дугайын «Шынның» бо номеринде чаалап турар. Ыне ажил-агыйлар үлгерген ап болуп чүүлдер бо ажил-агыйга бар болганы-биле мону редакция парлап үндүрү.

ЧЕДИИШКИНИ БЫЖЫГЛААР

1959. чылда РСФСР-ниң көдээ ажил-агый министрствозунуң дужаалын бау-гаар Тока аттыг совхозту уксаалыг хой өстүрер ажил-агый кылдыр бадыйлаан. Оон бээр 14 чыл өткөн. Бо уениң дүгүзүндө ол ажил-агыйга хойнуң баш санын шыл-лар составы үнденип-биле өскериген. Ону мындаг чиккен көрүп болур. 1972 чылда совхозка 22.873 баш хойну бонитировкалан. Ол хойларның 21.574-тү, азы 94,6 хуузу арыг красноярск уксаалыг хойлары болган. Бо болза, хойнуң уксаазын экинчилер-биле совхозка улуг ажил-агый тускай өртемчилерин кылып чорутканын түнелди.

1950 чылдан эгелзеш, Тока аттыг совхоз Хакас уксаалыг бүдүрүчү кошкарлары санын ап, оларның-биле бодун дүктүг хойларын хайнакташтырып келген. Ажил-агыйга хойну бонитировкалан чыл бүрүдө чорудуп турган, инчалза-даа доктаамал зоотехниктиг болгаш уксаажылдыг үчүдү кылдырмай турган. 1960 чылда курунениң уксаажылдыг станциязы организастаттыганы-биле совхозка доктаамал үчүттү чорутуп турар алган.

1964 чылдан эгелзеш ажил-агыйга красноярск уксаалыг тус-тус кошкарлары аныкталып эгелзеш. Ол чорук хойнуң уксаазын экинчилеринге, дүктүг база аңгычир продуктулуун бедиринде боттук салдарын чедирген. Адаа тус-тус кошкарлары уксаа экинчилеринге шыл шилчип алыры оңа кичээгелди чорудуп келген. Ол бүгүнүң дугайын совхозтуң тускай өртемчилериниң чүдүлде тодаргай көргүскөн. Инчангап мен ону каттап-базайн.

Мындаг саннарны маңа көргүсери солти. 1972 чылдың түнелди-биле алырга, совхозтуң 23.063 баш хойнуң иштинден алыга болгаш бирги классың хойлары 7.291 баш азы 25,1 хуузу болган. Дески эвес дүктүг хойлар шуут чок болган.

Бир эвес кол бүдүрүчү кошкарларын продуктулуун көргүзүлгезин алыр болза, 1960 чылда бир кошкарның бөөр дүгү ортумаа-биле 6,7 кг. дириг деңизин 58 кг

турган, а 1972 чылда бир кошкардан кыргып алыр дүк 10,1 кг. дириг деңизин — 94 кг болган. Садар ужуруг уксаалыг кошкаржыктар 1960 чылда баш бүрүзү ортумаа-биле 4,6 кг дүктү берген, а 1972 чылда — бир баштын дүгү ортумаа-биле 5,9 кг. дириг деңизин 60 кг болган. Моон алырга, продуктулуунуң талазы-биле деп-ниге тодаргай-дыр.

Кошкарларын малаттып шилчип ап база оларны төрүүр хойлар коданарына чыл бүрү быжыглап, а ол ышкап 18 чыл дүгүзүндө чангыс-ла красноярск уксаалыг кошкарларын аныктап турган чорук, арыг красноярск уксаалыг хойларын Тываның байдалдарына тааржыр кылдыр өстүрүп алырының болдунар аргазын берген. Тока аттыг совхоз красноярск уксаалыг кошкарларын чыл бүрүдө-ла 20—30 башты сатып өккөн турар.

Амгы үеде уксаалыг хой ажилдыг Тока аттыг совхозка уксаажылдыг ажилын 1980 чылга чедир ол ажил-агыйның баа-зынга уксаажылдыг заводун тургузарын чедип алырыңе улаандыр чорудар ужу-дуг. Ону чедип алыры-биле бүдүрүчү кошкарларын салгалынын шынарын хынал төөрүн чорудар, бүдүрүчү кошкар-ларын элита хойларга тус-тузунда быжыглаары, улаанышкыларын тургузары-биле бүдүрүчү кошкарларын шилчип алыры өргөжөк чугула. Шилчелери чорударда, дүгү 60 деп шынарыг кошкарны колдандыр, оон алында, дүтүнүн чунгаа, дески эвес, ооргалынын баа эезинче те-рен дүктүг дөң ышкап чүдүлдерге оңа кичээгелди салыр черек.

Чоруттуган уксаажылдыг ажилынын чедип алдынан түнелдерин быжыглаар болгаш хойнуң продуктулуун болдунар аргаларын илеретир төлөдө, уксаалыг хой ажилдыг ол совхозка мал чөмчиги быжыг суурун тургузары база-ла албан.

Н. СОБОЛЕВА,
Республиканың уксаажылдыг катты-жылышкының илдиш начальниги.

ЭЭЛЧЕГЛИГ КАДАРЫЛГА

Бистид совхозтуң хойжулары ээлчеглиг кадатче республикада өк баштай шилчип эгелзеш билдиргир болгай. Көркөң-оол Санааның үлгерген өдөрү, элзеш хой хойжулар ээлчеглиг кадатче кирген. Чаа арга малчынарның амыдырал-чуртталгазын экинчилеринге, шилчип культуразын бедиринге, амыл-тодуг өрөөн-дө, кичкидеринге чогун-ла тааржыр дөңгөн бистер боттарыны көрөп кырылга бү-дүрүп көрүп тур бис.

Ээлчеглиг кадатче кирериниң эгелзештиг Көркөң-оол Санааның ап көргүлгөр. Ол 1972 чылда хой ажилына кирген. 1968 чылда бодунуң ийи Салчак Сотна-биле ээлчег-лиг эгелзеш. Эрткен чааын Барыш-Хемчиктен келген Шойдар Матвеев аңа эң кылы-ла наан. Олар үш ийишче, беш хонгап солчүк турарлар. Хой оолдуп турла, февралда майга чедир, каларчылар өк-бүлөдөрүнн ишти-биле калы ээлчег чокка тургустар. А майдан эгелзеш, келер чылдың февралыга чедир база катан ээлчеглиге кирер. Эң И. Санаа элчир-биле калы эрткен чылдың тус хой-га олапаштыр 94 хураганга ап, бир хойдан-ла 3,9 кг дүктү кыргып болза, бо чылдың бүгү хураганшарын мейди лоркурубушаң, бир хойдан-ла 4,5 кг дүктү кыргып алган.

Ээлчеглиг кадат талазы-биле элзеш дүктүлганы көрө берген болганында, чамдык бодааларыны ботга чугаа-лазсап мен. Бис ам 3 кырга 680 хой кадарын турар бис. Бодап көргө, 50—60 баш хойга үш кадарын турар, эки богу деп. Бир эки суурже чааа бээр, ийи ийи коданга артың каар чорук чугула. Оон башка чангыс ийи хой хойну ажаарында, аңы-чөм кылырында чедип-лес болгай. А бир эвес ко-даада 600—700 төрүүр хой бар болза, ийи-ла 4 кири ка-дарга чогутур. Чугула оларның алыр шалчын чурумчудун, суурда өк-бүлениң херектен ээлчеглиг таарымчалыг аныктыр бээр чугула. Ээлчег-лиг кадары кичкилер бот-боттарың билчир, бүдүрүчүр ботур херек.

Оон аңгыда аныктары хой ажилында өрөөндө, кичи-риштерин чугула айтырып алган. Ээлчеглиг кадат — чогун-ла харын амыл өскө-гө таарымчалыг арга. Мен хуумда анык кичкилерин ажилда далыктарынын хү-дээлге кылдыр көрүп, олар-га дузалап турар мен.

Ээлчеглиг кадатче хойжу-ларын кивер дугайында чуга-лаа-соот-даа чоруп, партия обкомунуң IX пленуму тускай доктаалы-даа хүлээп алган болгай. Ийи-ла-даа респу-бликаның ажил-агыйларында, оон ийи-биле бистид, совхозка, бо чугула херек ам-ла арга-ла шуудалып турар.

Ээлчеглиг кадатче шилчелге —хууңу чугула айтырып. Ийи-ла турбуже чамдык кичи-лер суурга чурттапсава, туудуп берген байыңып каа-лап, катан-ла хой-биле калы көжүп чорупу боор-дур. Оон чыдагашы чамдык малчы-нарда хой хуу мал барында. Олар колхоз, совхоз малынга оозук калып алган, олар-тар-ны бастырып, мал чөмчиги ха-ласка аныктап турары окта таарымчалыг. Мою база дарый, ийи шилчирлери лөгетти-ни турар.

У. БАВУН-ООЛ,
совхозтуң хойжуу,
Социалист Күш-ажылдын
Маалыры.

Тываның күш-ажылчы хүннери

«ТИИЛЕЛГЕНИ»

СЭКП-ниң XXIV съездинин шилчирлерин амыдыралга боттандырбышаң, мал ажилынын продуктуларын бүдүрерин болгаш ону садарын көвүдөдүр дээш Бүгү-эилелдин социалист чарыжына киришкеш, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунун ажил-агыйлар күш-ажылчы улуг чедикшинни чедип алган. Ол дугайын олар СЭКП Тыва обкомунга рапорттаан.

ТИИЛЕЛГЕЗИ

«Тиилелге» колхоз күрүнеге дүк садарының чыл планын — 107, сүт садарынын тос ай планын — 104, ситен белекээр — 100 хуу күүсеткен.

Ниятинин малыга пландан ажыр ам-даа 500 тонна ситенин белектеп алырын колхозтуң ажил-агыйлары хүлээнген. Ам 6300 тонна ситос салды-ган. Ол ажил ам-даа үргүчүлүп турар. Ситос са-лырынын чыл планы удаас-күүсеттинер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ

РАЙОННАРЫНДА МАЛГА

ЧЕМ — СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИ

ЧОРУП ТУРАР

Август 20-де хуу-биле

Районнар	хуузу
Бай-Тайга	36,4
Монгун-Тайга	36,1
Барыш-Хемчик	37,7
Өвүр	25,5
Чөөл-Хемчик	52,5
Улуг-Хем	45,3
Танды	34,3
Бия-Хем	61,1
Тоюу	54,1
Каа-Хем	54,7
Тес-Хем	32,1
Эрэн	24,1
Кызыл хоорай Совед	20,1
Республика ниятпа- биле	41,5
1972 чылдың ол үезинде турганы	46,0

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМ ДЭЭШ

Чөөл-Хемчик районда «Ок-тябрь» 30 чылда колхозтуң даргазы Монгун Дармаевич Мотчип-биле бистид корреспондентине телефон дамчыттыр харылашкан. Мал чөмчигиниң белектериниң чоруп турарынын дугайында со-нуургап айтырган. Оон ха-рыжың моон адаанда кыса-зы-биле парладым.

Колхоз баштаар чери, пар-тия комитети ажил-агый-ларын бүтү күжүн ниятпа-биле малыга четчир санын чем курлавырларын тургузуп алы-рыңе мөөңдөн бис. Ситен белекээр сөс бригадалар тур-густалп, оларга эргөжөк чу-

гула телвизияны, кыш күжүң, дөңгө-херекселдерин басты-лаан. Бригадаларың кичи-гилери бердиген дааганым кыска хуусаада күүседир дээш социалист чарышты калбарыла.

Август 20-де медээ бау-гаар алырга, колхоз 1094 тонна ситен белектеп алыр оонаа-дазын 828 тонна чедирип, планын 75 хуу күүсеткен. Сөөлгү он хонуктуң түн-дө социалист чарышты басты чери Куулар Шара-винге удурткан Дүвүр бри-гадазы элзеш. Олар 256 то-на эки шынарын ситени са-рыттап ап, дааган 96 хуу

күүсеткен. Колхоз баштаар чери, парток мураңчы бри-гадага бирги шапалды ты-ыскап. Ийи чери № 2 хойку бригадалың малчы-нары элзеш.

Бистид механизаторлары-ның кукурузаны кестирип, си-лос салырып база чорудуп турар. Оон үнүжү багыт эвес, баштайгы хүннерде ийи муң тонна ситос салдынга. Бо талазы-биле планын күү-седип шыдаар бис.

Колхозтуң ситенилери мал чөмчигиниң белектерин дү-жүт ажап алышкынын ма-салай эгелзирине чедир дозар собулаарың.

М. МАЖАА.

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНДЕ

«Тээл» совхозтуң Найрал салбырынын Дөң-Төрөк хон-уунда мотор даажы бо хүн-нерде димитиги-ле чүвө.

Салбыр кукуруза болгаш су-ла кезилдезиниң кырышкан. Хонуда 9 кукуруза, 5 тараа комбайны амылдап турар. Нестиниң кукурузаны уду-ла Эр-Хавак сүт-баран бер-мааның кыштаанга сөөк-кө, ситоскап эгелзеш. 266 ге-тар чорич кукурузаны кес-тиген болгаш оон 401 тонна-ны «каа» алган. 26 тонна су-ланы салбырың тон шаңалда турлап, курдап, арылга эгел-зеш берген. Дүжүт ажап алышкынын баштайгы хүннеринде эгелзеш-ле со-вхозтун дирекциязы болгаш парток социалист чарыш-ты калбарыла. Чарыштың баштайгы беш хонунуң түн-дөниң үндүрүш, 12 тараа-кыла беш-беш акша шаңа-ларын тыыскап. Баштайгы беш хүнүнүң тынелдеринге комбайнериң — Сергей Амырбеде, Иргит — Семи-оол, Салаак — Хуреп, Салчак — Кичи-оол, Хом-мук — Дырык, Иргит — Де-лет-оол, Чүдүк Сайырмак, чо-лаачылар Күзүт Нөрбү.

Хомушкы Чимит, ситос ты-рыкчылары Хомушкы Буга-аңа, Хомушкы Бичо-оол, Хо-мушкы Өнер-оол болгаш өс-келер-даа хамаарыла. Сал-бырда партия организаци-яны тарааларың сөрүк кил-лериңе жеткенге эки орга-низастап шыдап.

Колхозта 5 бригада, 31 а-вено ажилдап турар. Сөөлү хүннерге чедир 386 га ситен, 128 га көк-сула кестипкен. Оон 330 тонна ситенин ба-дур сартаааннар. Ситениң бри-гадада 4 трактор, 8 сепко-сика, 1 грабля ажилдап ту-руп.

Бригадада болгаш аено-лар аразында социалист чарыш калбарган. Ийи му-накчыларын болгаш хонуда турарларын илеретип, чарыш-тың түнелсин 10 хонгап үн-дүрүп турар. Эрткен 10 хон-уктуң тынелчиз Күзүт Сей-нен-оолдуң аенозу болган. Оларга ымызды тыныскап болган. 20 рубль-биле ша-наал. Ийиң, үшүк черлерин О. Хортекин, П. Чамалың аенолары тус-тузунда элзег-ли.

Колхозтуң № 1 болгаш № 2 хойку бригадаларынын мал-

чынары Тар-Ууук, Бааырык-Адаа, Бааырык-Усту деп чер-лөдө ситенин хол-биле кезип турарлар. Олар 70 тонна си-тенин сартаааннар. Хойку-лар Монгун Бичи-Уруг, Салчак Оксур, Салчак Ша-мак тус-тузунда 10-10 тонна ситенин белектеп алганнар.

Суурвун чурттакчылары ситен белектеринге докта-амал кырып, дыштаныр хүн-нерде шөфтен турар. Ореге бүрүзү 900 доллук ситенин, а кыралта бүрүзү 18 тонна си-тенин төрөң колхозуңга кы-лып бээр хүлээлгел.

Кыралтада чурттакчылары 37 тонна ситенин сартааган. Ийи-лаңы Кара-Сал Дамба, Сала Балындай даргалап № 8 болгаш № 4 квартал-ларын чурттакчылары ситен белектеринге илчелкил кы-рышкылар.

Ниятинин малыга четчир санын ситени белектеп алыр дөң алыш-ш ортап-застып кайгып турла, колхоз планын оонаадазы күүсөйп шыдаар.

С. КАРА-САЛ.

КАМАЗТЫ БҮГҮ ЧҮРТ ТУДУП ТУРАР

АНДИЖАННЫҢ МАРКАЗЫН

ЭДИЛЭШ

Каманың удуг заводунуң пехтеринге электростанция хүлэп алыр. Хууаар болгаш эки өртүр күжүлгөшүнн ажил-агыйлар үлгергенге элек-тростанцияны камгалаар — мындагы ачы-дузалыг автома-тарын Андижаның «Элек-тростанция» заводунда бүдү-рүп турар. Бүдүрүлгө чери-няң коллектив чырылдыга

бээр, электри күжүң боттары удул бээр туу-туу дерлериң КамАЗ туудунуң чорутуп бе-рип эгелди берген.

Автозавод туудуларынын дизел баугаар андижаның КамАЗ-тың чагыларын төлө-лигетинге хуусааларында чээрби хонук бургулар кү-дөң берип турарын хүлээ-ген.

ТУДУГ МАТЕРИАЛДАРЫН —

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Каманың автомобилдер бү-дүрер удуг заводунуң чагың туудуг материалдарын бүдү-рүлгө чөмчигиниң «Энерге-тудук-конструкция» трезияны Каунас комбинатының кол-лектив коллективниң белет-кен хүлээлгелеринде айткан-ныдан буцап чаргыт ай бу-руштар бүдүрүп берип тура-рып хүлээген.

Литваның ол бүдүрүлгө чө-риниң конструкциялар чур-тун эң удуг туудула тра-нформаторларын консулда шалыштылар, удуг күштүг электри лампачыларынын

шугуларынын, чылымдыг элек-тростанция болгаш чылы-дыг четкини туудурыга ажил-агыйларын турар. Оларын каунаштылар боттарынын шөфтен турар туудулары деп санап турар. Каунашчылар оларын хуусаа бетинде аны-даа киверинге удуг-хуу-руш кивер чарышты. Удуг автобүдүрүлгениң чагылары-нын күүсетиниң турарын коллектив комбинаттың иштин радиобелдирин лам-пачыларын чырыдап турар.

ШАЛЫПЧЫ ТУДУГА БЭЭР

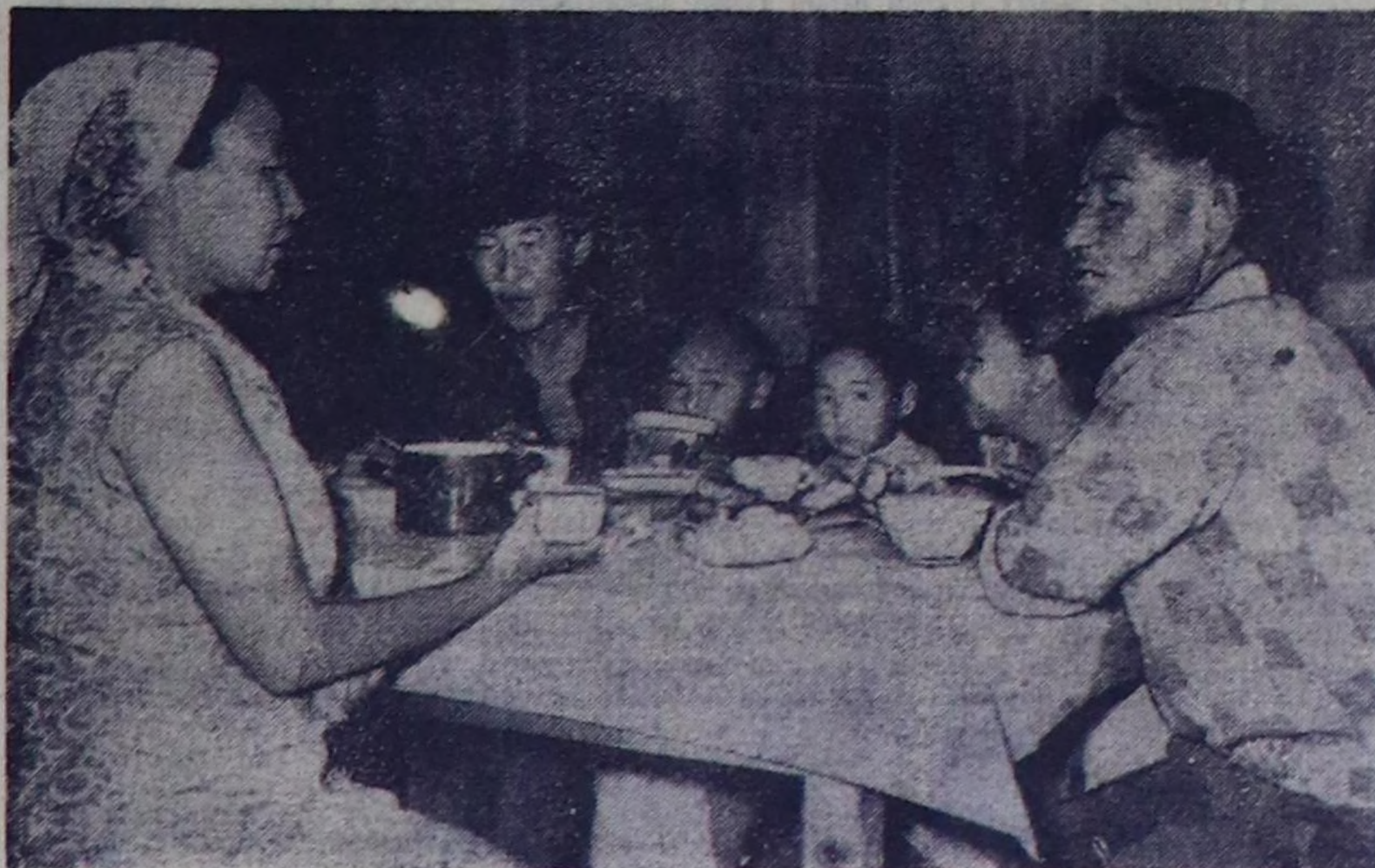
КОНСТРУКЦИЯЛАР

Придзевосканың дем-р-бетон конструкциялар заво-ду КамАЗ туудуна пресс-рама бүдүрүлгезиниң хой калт ко-рустарын довиндрээр хой-хон удуг ооргаларын чорудуп берген. Ол ооргаларынын де-ляни пролауг аар эвес, олар моон мүлүлүз бүдүрүп тур-ган конструкцияларын ту-дуп шыдаар бааышкыны-дап бүдүр чаргыт ийи ка-тап аар бааышкыны шы-да-жыр бажың.

Бүгү-эилел туудууң ча-гыларын хуусаа бетинде күүсетип бээр дээш чарыш ол бүдүрүлгө чөмчигиниң пех-теринде дөлгөргөй калбарган.

Придзевосканың бо чы-лым эгелзеш бээр КамАЗ туудугуларында 12 муң аяк кубометр өтөгелг дем-р-бе-тонну чорудуп берген.

(СЭТА-апп. көрө).

Ээлчеглиг кадатче шилчез Нөркөң-оол Санааның хостуг үезинде ажил-агыйларын көргүсөн фото-чурктарын бирги, ийги арынарада пар-ладывыс.

ЧУРУНТАРДА: Үстүндө хой-жу Нөркөң-оол Санаа элчези-дем чанып келгеш, өк-бүлө-зиниң ишти-биле хөвөргөй олур. Адаанда — К. Санаа ажил-херен дугайын парток секретары В. Мельниченко-би-ле чугаалапмы олур.

С. ФЕОТИСТОВУҢ фото-лары.

С. ФЕОТИСТОВУҢ фото-лары.

УКСААЛЫГ ХОЙ АЖЫЛДЫГ ТОКА АТТЫГ СОВХОЗТА

ХОЙ УКСААЗЫН ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

СЭКП-НИН төгүүдүг XXIV съездин бистин чуртуустан келсе ажил-айгынын мурнуна уулз сорулганын салган. Билгил мал ажылдыг хойлуктар таалай-биле бо беш чылда уулз ажилдарын кылдыр болган чутула айтырларын шийтирээр укурат бис. Бо дугайында партиянын XXIV съездинин ТК-нин Отчет илеткелине ТК-нин Чингине секретари Л. И. Брежневтин чуталганы: «Келсе ажил-айгынын мал ажылдыг улам ийди көдүрери дээн ишканын ийди эң чутула айтыр бистин мурнуустан чиди-биле тургустуну турар. Чоону алыш-чемини эң-не унелгир продуктуну дээн үзүктел чок хандырар, ол чүдөдө совет кн-аилерини өзү турар херекселдерин хандырар төлөдө, чаа беш чылда бо талаа-биле бурганар уулз башыны кылдыр ужураут. Маана база-ла колхозтарда болган совхозтарда бар болуп турар куралдарынын эң долгуз-биле мобилизацион эрежесок чутула». СЭКП-нин XXIV съездинин шийтирлерин амыралга боттандырар, мал ажылдыг шийтирлерин амыралга боттандырар, мал ажылдыг шийтирлерин амыралга боттандырар.

Б ИСТИНГ ТОКА аттыг совхозуус уксаалыг хойну остүрүп турар. Оң экономикалык үнденин нарын дүктүг хой ажилы. Орулганын хой нурууун оон ап турар. Совхозтук тускай эртемнигери хойнуң алган санын остүрер, оң уксаалыг экижидер, продуктунуң бедилер дээн барык-ла үккен чыл дүргүзүндө куженишканын ажилдарын чорудуп келген. Кылын чоруткан ажил, үндүрер күш халас барган деп ам чуталап болур. Ук черин агаар-бойдус байдалында тааржар, чер одоонда бүдүн чыл дүргүзүндө одоолар аргалыг, бедил продуктун, нарын дүктүг уксаалыг хойнак хон бисте тургустунган. Билгил чоручалыг түндүгдери чиди алырны чедир хой алыг оролданышканын, шийтирлерин кылгалаан. Билгил чоручалыг түндүгдери чиди алырны чедир хой алыг оролданышканын, шийтирлерин кылгалаан. Билгил чоручалыг түндүгдери чиди алырны чедир хой алыг оролданышканын, шийтирлерин кылгалаан.

ТОКА АТТЫГ совхозтук төгүүдө хая көрүр бола, ол ажил-айгы 1931 чылда организацаттынган турган. Ол — Тыванын хоочун ажил-айгыларын бигрээш. Тургустунганын баштагы үзүндө совхозна мыйыгтыг бола мал 202 баш, оң иштинде саар ишек 82 баш, хой 1125 баш, а төрүүр хой—685 баш турган. Ук чер уксаалыг ол маллар куду продуктуну турганы бижигар. Совхозтук тургустунган хүндүн бээр ам 42 чыл өрткөн. Бо арамында совхоз хой адырлыг, механизацион, экономика талаа-биле бижыккан, уулз көдө ажил-айгы бүдүргүлгөн болу берген. Билд чор ажилын хойжуду, тараа култураларын чаат дүжүдү өстүрүп, күрүгөтө эвөөт эвөө тарааны салды турар. Билгил-даа совхозтук экономикалык кол үнденин мал, адалыг хой ажилы болуп турар. Совхоз ам 2264 баш ийишкел бола малдыг 830 алыг хаванын, 40700 хойнуң. Малдын чүгө баш саны өзүп турар эвес, харын-даа оң уксаалыг шынары экижидер, продуктунуң төрүү бедил, чидар эл, сүт болган дүк бүдүреринге чарыгдалар эвөөн турар. Тока аттыг совхоз өсөлүг чылдарда бүрүн бот-оруга-чарыгга шийткен болган доктанды орулгалыг кылдыр ажилдап, чыл бүрдө арыг орулганы ап турар.

Б ИР ТЭЭ чутанын хой ажилынын дугайында эгелээн чүе болганда, оңе кирип көрөли. 1943 чылда чедир Тывага, оң иштинде Тока аттыг совхозна нарын дүктүг, уксаалыг хойларын каш удаа өскө черлерин салдып өскөн турган. Билгил-даа ук черин агаар-бойдус байдалында шоолуг негелдө чок хой өстүрүп чачыккан арагтар уксаалыг хойларга чогуур кичээлгени сал

байн келген. Ичтанган ол хойлар Тыванын каты-дошкун бойдус байдалында шийишпай турар. Чүрт иштинде бүдүп дүктүг хойларын дигир деңизин шоолуг эвес, 35—60 кг кире, кыргын алыр дүгү 6—7 кг-дан ашпас совет меринес кошкарлар-биле хайнакташтырар, селекция ажилын совхозна 1949 чылда-ла эгелээн. Билгил-даа ол чорук Тыванын байдалында тааржар хойларын чаа уксаалыг тургузары-биле ажилдап турган тускай эртемнигери негелденип дүүшкөн болган.

Ажил-айгынын бүгү негелдери дүжүр Хакастың уксаа бөлүүдү (ол ам Красноярск уксаалыг) кошкарларын совхозна 1952 чылда ажилдап эгелээн. Красноярск уксаалыг кошкарларын Тока аттыг совхозна ажилдап эгелээнден бээр 20 алыг чыл өрткөн, бо арамында ажил-айгы тодарай чедиршиктерин чедип алган.

Совхозна 1972 чылдын январь 1-де Красноярск уксаалыг 29180 баш хойлар сааттынган турган, а ам оларын баш саны 30 муң алып турар. Совхоз чыл бүрүндө-ла Тыва АССР-ин бүгү коххозтарына болган совхозтарына уксаалыг 150 баштан ары кошкарларын салды турар. Оларын баш бүрүндүг ортумак өртө 70—80 рубль болур. Ажил-айгы чери оон база-ла эвөөт эвес орулганы ап турар.

Эрткен чылдарда хойнуң уксаалыг экижидер талаа-биле селекция ажилын надыг утгалышканын чорудуп турганында тодарай доктап көрөлүн. Уксаалыг талаа чорудуп эгелээр үдө совхозна 2400 баш тыва хойлар турган. Оң иштинде кошкарлар 27 баш, Клас айы-биле алыр бола, оларын арында элита класстың чачык-лаа кошкар турган. Бирги класстың чүгө 4 кошкар турган, өскөлери 2—3—4 классты. Билгил-даа совхозтук тускай эртемнигери 1950 чылдан эгелеп кодаанда хойнуң байдалын анализтеп көргөн, баштагы удаагында шийишкел кылдыр Грозный уксаалыг болган ромин-марш деп уксаалыг 25 кошкарлар салды алган. Грозный уксаалыг чедир иштинде хойларын дүгүнү чучагтыг шынары экижидеринге база кыргын алыр дүктү көдүрелдери, а ромин-марш уксаалыг—чүрт иштинде хойларын дигир деңизин утгалышканын ажилдап сорулга-биле бөлүп дүктүг тыва хойларын ол кошкарлар-биле хайнакташтырар. Ол хайнакташканын түндүгдери, бир хойдан кыргын алыр дүк 28 кг, а кошкарлар—7—8 кг чедир көүдүр. Чоору-ла кодан хойларын баш саны көүдүрүп кел чорган.

Оон соода түс черин хойларын утгалышканын экижидер-биле 1954 чылда Красноярск крайын Минусинскде уксаалыг хой ажилыг совхозтарында 70 кошкар, 700 баш төрүүр алыг хойларын салды алган. Ол бола совхозна чиге-нарын дүктүг хойларын өстүрүп тургузарынын эвөө болган. Билгил-даа совхозтук бөлүндө өстүрүп элита болган бирги класстың 20 алыг кошкарлар бар апырган. Ук кошкарларын дигир деңизин 80—85 кг, бээр дүгү 9—10 кг чедип турган. Бо бола мал ажилынын тускай эртемнигери билгил малчыларын чылдар дүргүзүндө чорудуп келген куженишканын шийишкел база таарышканын ажилыг түндүгдери тыгын келген, экижидер уксаалыг, чиге-нарын дүктүг хойнак хойлардыр. Билгил-даа 1965 чылда кыргын алыр бүгү дүктүг чартыгындан оңу чиге-нарын шынарыг болган. Бир хойдан кыргын алыр дүк барык-ла ийи катан өзүп, 3,5—3,7 кг чедип. Ол-ла чылын хойнуң дүгүнү шынар составын алырга мыйыгтыг болган: чиге-нарын дүктүг хойлар 1947, чартык-нарын дүктүг—7400, чартык-бөдүрү дүктүг—2020, бөдүрү дүктүг—чүгө 890 баш. 1965 чылдан бээр уксаалыг ажилыг бедил негелдө чорудуп келген. Билгил-даа 1969 чылда турган байдалы алырга, чиге-нарын дүктүг хойлар 1963, чартык-нарын дүктүг—5970, чартык-бөдүрү дүктүг—1025 баш болган, а бөдүрү дүктүг хойлар шүгүт чиккен.

АМ ХОЙЛАРЫН өскөлери шынар бүрүгүне тодарай доктап көрөлүн. Бир эвес республикада иштинде-биле бир хойдан кыргын алыр дүк 1,8 кг-дан 2,2 кг чедип турар бола, бистин совхозта бир хойдан ортумак-биле 3,5 кг дүктүг кыргын ап турар. Оң иштинде:

Чылдары	Уулз кошкарларын	Кыргын кошкарларын	Салар кошкарларын	Уулз хойларын	Хойларын
1965	71 кг	56 кг	47 кг	44 кг	40 кг
1971	82	54	58	56	50

Хойнуң үр-төүгү. Бир эвес хойнуң үр-төүгү турган чүе башка онаштыр алыр хураганын барымдаалаар бола, нарын дүктүг хойнуң ийи болган үш хураган төрүүр чүрт иштинде бөдүп дүктүг хойларыннан ыракт хой болуп турар.

Социалист Күш-ажылдыг Маадыры У. А. Бавун-оол, УАЧД-нин адыл медалины эгелээн Салган Сүрөө, бирги класстың хойжулары Кыргыс Шожаа-оол, Кыргыс

Хаев, Чапнак Таа-Херел, Оюн Орамбал, Монгуш Бичи-ныс дээн ишканы мурнакчы хойжулар хой чылдарын дүргүзүндө Красноярск уксаалыг чиге-нарын дүктүг хойларыннан чүс башка онаштыр 100-тен өртү 128 чедир хураганын, бир хойдан 3,5-тен 4,5 кг чедир дүктүг ап келгенер.

Чиге-нарын дүктүг хойлар төлгүрүнүң болган элтир, дүктүг продуктунуң талаа-биле чүрт иштинде бөдүп дүктүг хойларыннан ыракт алып турар дээрин үстүдө көргүскөн саннар тодарай херечилер турардыр.

Хой ажилында алыр орулга 1965 чылда 195 муң рубль турганын 1970 чылда 461 муң рубль чедир өскөн. Сапаттынган бүгү чүдөдө алырга, чиге-нарын дүк 95 хуу ачкетту берип турар. Чиге-нарын дүктүг салар өртө 6 бөдүп болган чартык-бөдүп дүктүгүндө 15—20 хуу бедил болуп турар.

Малчыларын болган тускай эртемнигери күжү-биле, а ол ишканы Республиканың уксаалыг ажилыг ажилышканын тускай эртемнигери диктич-дуа-ламчы-биле совхозна хойларын продуктунуң бедилеринге болган ажил-айгы чери республиканың бүгү-де ажил-айгыларын бедил продуктунуң уксаалыг хойларын чыл бүрүе салар аргалыг бөлүп дээн, бийик уксаалыг-дыла баазанын тургузарыне утгалыг уулз селекция ажилы чорутууга дээринде дугайын бо бүгү фактылар чуталап турардыр.

СЕЛЕКЦИЯНЫГ уксаалыг ажилында совхозтук бөдүрүң өстүрүп дүктүг кошкарларын болган келсе ажил-айгы малдарын тарып бозаларын Кызылда станциялардан өскөлгөн кошкарларын ажилдап турган. Маана ийи-үш чиктеп кирип көрөлүн.

1957 чылда төртүтүг, дигир деңизин 129 кг, бээр дүгү 11,2 кг, дүгүнүң узуун 8 см кошкарны уксаа экижидеринге ажилдап. Оон утгалыг үнелгир 19 кошкарнын үр-төүгү 1965—1967 чылдарда 5,286 баш хойну тарып бозоткан. Оон 5922 баш хураган алыгган. Ол уксаа утгалышканыннан төртүтүг хураганын хейир-бүдүгү чогуу-ла, өөз аякко дүктүг болган.

Оон аял 1954 чылда төртүтүг, дигир деңизин 153 кг, бээр дүгү 13,4 кг, дүгүнүң узуун 8 см кошкарнын утгалыг үнелгир 21 кошкарнын база утгалыг ажилдап. Оларын үр-төүгү 12,588 баш хураган алыгган. Ук хураганын дигир деңизин уулз, эки элтир шынарыг, кыргын алыр дүгү арбын болган. Өскө кошкарларын берген төлүгө бедилганы кошкарларын дүгү 1 кг, дигир деңизин 5 кг алыг, элита болган бирги класстың төлүгү 15 хуу хой болган.

Б ИСТИНГ совхозтук хой ажилында чедип алыгган чамдык чедиршиктер-биле чегерелештир, чамдык чегерелештер ам-даа бар болуп турар. Хойнуң дигир деңизин, төл бээр, кыргын алыр дүгү доктаамал эвес, чамдыкта өрүлгөн, чамдыкта кудулап турар. Оон уламчылдан совхозтук хой ажилында алыр орулга база-ла турму эвес. Чигээ, 1970 чылда хой ажилында алган орулга 461 муң рубль турган

Элегесте Тока аттыг совхозтук хойжулары тоску беш чылдың шийтирлгир үшү чылында нарын кызыл ажилдап, багыт эвес көргүзүлгенин чедип ап турар. Хой ажилында орулга чылдан чылче үнелгир оор. Совхоз чыл бүрү-де 120 тоннадан алыг чиге-нарын дүктүг кыргын, күрүңгө дүжүгүлгөн. Бо чылын хойнуң коданарына 13000 алыг баш хураганын немешкен. 10 надарчы түс төрүүр хойга онаштыр 100-тен 123 чедир хураганын ап, оларын бүрүнү-биле дорук-турар өстүргөн.

Амгы үдө бистин хойжуларын чыгыштың кол сорулгазы—республиканың ажил-айгыларын нарын дүктүг кошкарлар-биле хандырар болуп турар. Ол уулз болган хүндүлгү үнелгир бүдүреринге совхозтук хойжулары, тускай эртемнигери боттарынын күжүн, билин, аргаларын хандырамын турар.

Бистин совхозта 44 хойну малчынар, оларын иштинде 12 коммунистер бар. Олар боттарынын аразында социалист чарышты салып, бедиткен хүлээлгелерин алыгган. Чигээ, Таа-Херел Чапнак биле Социалист Күш-ажылдыг Маадыры Уин-оол Бавун-оол, Керже-оол Сааза биле Зирипкен Оюн, Лодай-оол Ту-

бола, 1971 чылда чүгө 285 муң рубль болган. Бо фактылар бистин совхозта малдыг чөм-сууру ам-даа копкак дээрин дугайын чуталап турар. Бистер ам-даа дыка хой чүдүлгөр талаа-биле агаар-бойдустун байдалында нарын хандырамын бөлүп турар бис. Хой-хой коданарыда хойлар кызыл немелде чегерелгени албайн турар, азы чүгө кукуруза силосун оларга берип турар.

Хойнуң дүктүг продуктунуң чегерилгенин калчаар хандырамын турарын көрү-биле моон адаанда санарын чиге-биле алымы:

Чылдары	Чылда бир баш хойга чегерилгелеринде единича-зын чарыдап келген	Бир баш хойга кыргын алыр дүк кг-биле
1966	268	3,2
1967	159	3,3
1968	107	3,5
1969	94	3,2
1970	200	3,5
1971	294	3,5

Норма бугаар, чылда бир хойга 500 чегерилгелеринде единича-зы негеттер. Бо үстүндө саннаран алырга, бистер хойнуң уксаалыг экижидер-биле чегерелештир, малдын чөм-суурун тургузар ажилдыг копкак чорудуп турарыныс тодаргайдыр.

Амгы үдө мал чегерилгелерге култураларын тарыпта төлүп 20 хуу калбарткап, чөм баазаны быдылаар айтыртын шийтирлер турар бис. Оон алыга, кышкы соок үдө оолдар хой коданарын кадары-биле кыптар бургузун чыгыта 30 гектар чеге суланын база тарып турар апарган бис. Кышкы үдө хонукта бир башка 1,5-2 кг онаштыр кылдыр, хойларын силос-биле чегерилгенин практикалап турар. Силосту аргалыг-ла бола, кыптар чыгыта салып турар.

Б ИСТИНГ Тока аттыг совхозтук дуриулгазында алырга, Тыва АССР-ин 20 райондарын ажил-айгыларын малдын бийик чөм-суурун тургузап, таарычалыг чылыг калча-хораны тутушпаан, чиге-нарын дүктүг хойларын өстүрүп бөлүр аргалыгдыр. Ол чорук республикага дүк болган хой элдин бүдүрерин көүдүрерин болдунар аргалыг бээр ийик.

Тоску беш чылдың шийтирлгир үшү чылында Тока аттыг совхозтук хойжулары боттарында алыг социалист хүлээлгелерин үнелгир дээн куженишканын ажилдап турарлар. Хойжулар Түлүп Лодай-оол, Уин-оол Бавун-оол, Монгуш Бичи-ныс, Ховалыг Тиртук, Лодаян Торлаа, Чапнак Таа-Херел олар төрүүр чүс хойга онаштыр 115-тен 123 чедир хураганын медалдорутуп алган. Оларын на-рак кызыл күш-ажылдыг ажилында совхозтук коданарыг бо чылы 13 муң хураган немешкен. Ажил-айгы бо чылда хойлар 500 муң рубльдин арыг орулганын алыр пландап турар. Күрүңгө саар дүк план 128 тонна, сатканы 83,5 тонна. Хой кыргында ам-даа үргүлчүлүп турар. Дүк план амыр күсүлгөн болуп аргалыг бис.

В. МЕЛЬНИЧЕНКО, совхозта партком секретари.
Х. ЧАП-ООЛ, селекционер-зоотехник.

БҮЗҮРЭЛДИГ БИС

лүш биле Сандай-оол Маадыр-оол чарыш салып, керээ-хүлээлгелерин чарып алган.

Совхозтук дирекциясы, партия, профсоюз болган комсомол организациялары социалист чарышты болган хүлээлгелерин негелдери ажилдап кылырине, оларын күсүлдөзүн хынаарыне ажилдап кылырине калбаа-биле кириштирп келген. Чарышты организацион алырга алырларын нити болган бригадалар хурадаларына чуталап турар бис. Чарыштын түндүгдери үндүрерде, хойжу бүрүзүнүң түс-түста база бригадаларын өзүлүг күш-ажылчы салышканын ылаптал санал, материалдыг болган моральдыг идиг берилишканын хойлаштырар талаа-биле элзээн чүдүлгөр бисте кылдыган.

Бо чылын хойдан хураган алганын түндүгүн санал көрүвүскө, чүс төрүүр хойга онаштыр Лодай-оол Түлүш 123, а Бичи-ныс Монгуш 119 баш хураган алылаш, тилекилер болгалаан. Ам чоону үдө дүк хойжуларын талаа-биле түндүгдери үндүреринге белектенип турар бис.

Хойжуларын амырал-чуртталгазын экижидеринге бистин совхозта уулз ишканын салып турар. Автола-налар болган автоклубтар малчыларын хонаштарын доктаамал эргип, оларын не-

гелдерин, херекелдерин болдунар шаа-биле хандырып келген. Хойну бригадаларын шүптүзүндө газ-биле одалганы кирген, 50 хууун салгылаан чыры-биле хандырган. Бригадаларда болган малчынарда агитаторларын бийи-лаан, лекция, беседаларын план бугаар эртирп турар бис.

Бистин совхозтук хойжулары ийи элчегилгелер ажилыг шийтирлгир элчегилгелер болганы билдигир болгай. Амгы үдө 10 надарчы алыг-дыл ол чаа хевирине кирген. Бо чылын база 5 кг-биле элчегилгелер надарылган шийчигинге белектенип турар. Бо чутула социал айтыртын тывыскаалаан. Дыка хой малчынар 20-ден 60 чедир алышаны, өртентиг шаңгалдарын алылаан, 12 кишиге «Коммунист күш-ажылдыг шийчиги» деп аттарын, а 14 хойнуга Тыва АССР-ин Алардыг малчыны деп аттарын тывыскаалаан. Мурнакчылар алдар кылдыр совхоз төвүгө Күш-ажылчы алдарын тугун көдүрүп турар бис.

Хойжуларын амырал-чуртталгазын экижидеринге бистин совхозта уулз ишканын салып турар. Автола-налар болган автоклубтар малчыларын хонаштарын доктаамал эргип, оларын не-

Д. МОНГУШ, совхозта амылчын комитединин даргазы.

ЧУРУКТАР: солгай талаанда К. Санааның содукучу су Ш. Матпаның хойларын суггарып турары. Ортунда — К. Санаа бакында уруглары-биле телевизор көрүп оур. Оң талаанда — К. Санаа огородунда. С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

ЧУРУКТАР: солгай талаанда К. Санааның содукучу су Ш. Матпаның хойларын суггарып турары. Ортунда — К. Санаа бакында уруглары-биле телевизор көрүп оур. Оң талаанда — К. Санаа огородунда. С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

ЧУРУКТАР: солгай талаанда К. Санааның содукучу су Ш. Матпаның хойларын суггарып турары. Ортунда — К. Санаа бакында уруглары-биле телевизор көрүп оур. Оң талаанда — К. Санаа огородунда. С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

